

Micha Hamel & Els Stronks
Universiteit Utrecht
Contact: m.hamel@uu.nl

***Schrijfkademie.nl*: onderzoekend schrijfonderwijs voor middelbare scholen**

1. Inleiding

Leerlingen tussen de 12 en 18 jaar hebben in Vlaanderen en Nederland het afgelopen decennium, als het om schrijfonderwijs gaat, vooral instructies gekregen voor het beter ordenen en plannen van hun schrijfactiviteiten en voor het leren geven en ontvangen van feedback op hun schrijfproducten (zie bijvoorbeeld Elving 2019; Rijlaarsdam 2021).

Hoewel dit allemaal waardevolle vaardigheden zijn, is de kern van het schrijfproces – het onder woorden brengen van gedachten en ideeën – daarmee niet gedidactiseerd. Gevolg is dat veel persoonlijke en culturele dimensies van schrijven nauwelijks deel uitmaken van het huidige schrijfonderwijs. Het creëren van werelden in woorden, en daarmee het creatieve karakter van schrijven (Nederlands is óók een maakvak), wordt, geheel in lijn met de neoliberale tijdgeest, ofwel ‘getrivialiseerd’ (creatief schrijven zou gelijk staan aan je fantasie laten gaan) ofwel ‘verdelgd’ dan wel ‘genegeerd’ (je hebt er meer aan om te leren hoe je een sollicitatiebrief schrijft) ofwel ‘ondergeschikt gemaakt’ aan een zakelijke praktijk (je sollicitatiebrieven worden beter als je ook creatief schrijven oefent). De vormende werking van schrijven, de talige en culturele ontplooiing die fundamenteel is voor een evenwichtige ontwikkeling van de leerling, komt hiermee in het gedrang.

In het onderzoeksproject *Schrijfkademie.nl* haken we in op de interesse van leerlingen (zoals in 2018 gepeild door Scholieren.com) om creatiever te kunnen schrijven. Van cruciaal belang is hier de term ‘creatiever’. Deze term omvat namelijk zowel het zogenoemde zakelijke als het creatieve schrijven. Immers, voor het schrijven van een goede sollicitatiebrief heb je dezelfde vaardigheden nodig als voor een zogenoemd ‘creatief’ schrijfproduct, zoals een gedicht. Maar ook andersom: controle over de logische opbouw van een tekst komt ook een verhaal of een liedtekst ten goede: in het resultaat, in het proces of in beide. De beste schrijvers zijn namelijk diegenen die lenig zijn geworden door zich een diversiteit aan technieken eigen te maken, zo leert ons de eeuwenoude praktijk.

De complete vorm van schrijven die wij voorstaan, noemen we ‘onderzoekend schrijven’: een proces waarin de buitenwereld, de eigen binnenwereld van de schrijver en de taal zelf worden onderzocht, in een cyclisch en door creativiteit gestuurd proces dat zowel betere schrijvers als betere lezers oplevert (Bos e.a. 2018). We presenteren het eerste ontwerp van de website, leggen onze uitgangspunten uit en gaan vervolgens in op vragen.

In ons idee van onderzoekend lezen speelt creativiteit dus een grote rol. Het gaat daarbij niet om het beoefenen van zogenoemde creatieve genres, maar om een algemene vaardigheid die juist middels schrijven ontwikkeld kan worden. Om wat wel creativiteit met een kleine letter c genoemd wordt: “Kleine c creativiteit is alledaagse creativiteit, terwijl het bij grote C Creativiteit om geniale en uitzonderlijke prestaties gaat. Het verschil tussen de twee is de complexiteit van denken en acties” (geciteerd via Stubbé e.a. 2015).

2. Achtergrond: Nederlands voortgezet onderwijs en creatief schrijven

De band tussen ‘creativiteit’ en ‘schrijfonderwijs’ is in Nederland in de twintigste eeuw steeds losser geworden. Dat in 1999 het opstel uit het landelijke eindexamen Nederlands verdween, indiceert die ontwikkeling. Het recente proefschrift van cultuurwetenschapper Schoemaker laat zien dat Nederland aan het begin van de negentiende eeuw de Europese ontwikkeling volgde om schrijfonderwijs minder een kwestie van fysieke vaardigheden (‘schoonschrijven’) te maken. Schrijfonderwijs werd, in navolging van met name Duitsland, ook een middel om observaties, ideeën en gedachten in taal te leren vormgeven. Taal werd zo een middel om creatief denken te faciliteren en te delen, en schrijfonderwijs werd gekoppeld aan ‘redekunde’ (zowel logica- als grammaticaonderwijs) (Schoemaker 2018).

Ontwikkelingen in het schrijfonderwijs zetten zich rond 1900 in Amerika verder in de richting van *creative writing*: het zelf schrijven van literaire, en later ook journalistieke teksten om literatuur te bestuderen, werd in Amerika onderdeel van literatuuronderwijs op middelbare scholen en vanaf 1930 ook onderdeel van universitaire taal- en cultuuropleidingen. Engeland volgde rond 1970 dit voorbeeld (Myers 1996). In Nederland gebeurde dat niet. De opleiding in Arnhem (ARTEZ hogeschool) die in 2011 startte, was de eerste voltijds hbo-schrijfopleiding. Een voltijds universitaire opleiding is er niet (Seelen 2015). In verhouding met andere kunstopleidingen, is het opleidingsaanbod nog steeds gering (3% voor schrijven versus bijvoorbeeld 24% voor de beeldende kunsten) (Roorda 2014). Echter, deze opleidingen brengen wel degelijk auteurs voort die in de literaire prijzen vallen, zoals Niña Weijers, Maartje Wortel en Marieke Lucas Rijneveld.

Ondertussen voltrokken zich in het Nederlandse taalonderwijs op lagere en middelbare scholen een aantal paradigmatische ontwikkelingen: van een literair-grammaticaal paradigma zoals dat rond 1860 bestond naar een individueel-expressief paradigma (1900-1930) naar een literair-grammaticaal en maatschappelijk paradigma (1930-1970) naar een communicatief-emancipatoir paradigma (1970-1990) naar een communicatief-utilitair paradigma. Dat paradigma is tot op heden dominant (Hulshof e.a. 2015). Hoe dat nu dominante paradigma zich verhoudt tot schrijfonderwijs dat om creativiteit draait, is een open vraag en die proberen we met de *Schrijfakademie.nl* te beantwoorden. We spelen erop in dat steeds meer waarde wordt gehecht aan het ontwikkelen van het creatief vermogen (als cruciale *21st century skill*).

3. Wat is (creatief) schrijven volgens de *Schrijfakademie.nl*?

Een enquête die we in november 2020 in het kader van het project *Schrijfakademie.nl* afnamen, liet zien welke creatieve genres het populairst zijn: fictie (24%), poëzie (18%) en autobiografische teksten (18%). Er waren 467 respondenten (leraren Nederlands op het vo en mbo in Nederland; zowel leraren die wel als leraren die geen schrijfonderwijs geven). In de enquête hanteerden we deze definitie: “Schrijfonderwijs waarmee leerlingen nieuwe, eigen teksten creëren. Dat kan bijvoorbeeld om verhalen of gedichten gaan, maar ook essays, opiniestukken of andere non-fictie. Spellings- en grammatica-opdrachten en samenvattingen vallen hier niet onder”.

Schrijven is volgens deze definitie een proces waarin een leerling iets met taal weet te bouwen. Het proces kent fasen en opbrengsten:

- de fasen lopen uiteen van uitproberen tot triomferen;
- opbrengsten van het schrijfproces lopen uiteen van concreet tot abstract:
  - o het schrijfproduct;
  - o een leerling die informatie en ideeën van zichzelf en anderen intensief, origineel en bewust in taal kan vatten;
  - o een leerling die mondig wordt, en zich in en middels schrijfproducten verantwoordelijk maakt én toont voor de wereld om zich heen;
  - o een leerling die zich in en middels schrijfproducten intellectueel weet te verbinden met de wereld om zich heen, en daarbij genuanceerd en (zelf-)kritisch handelt.

4. Hoe is het te leren?

Schrijven valt te leren; het is een vak. Om vakmanschap te krijgen, onderzoekt een schrijver mogelijkheden van de eigen binnenwereld, de taal, de buitenwereld en creativiteit. Dat onderzoek wordt in gang gezet en geoefend met:

- het werken met bestaande genres (en discoursen) waaraan lezers gewend zijn en die vorm en richting geven aan wat een schrijver met taal bouwt;
- het uitdrukken van de gedachten en gevoelens die al in de schrijver leven, tegen de achtergrond van voorbeelden, alsook binnen de context van een genre;
- het uitdrukken van nieuwe gedachten en gevoelens die worden opgewekt door wat een schrijver in de wereld waarneemt;
- het kunnen bespelen van alle registers van het instrument taal door die taal door en door te begrijpen;
- het overwinnen van schroom en barrières die het uitdrukken van gedachten en gevoelens met zich meebrengt door te focussen op het bouwen, het doen;
- het spiegelen van de eigen schrijfproducten aan inspirerende voorbeelden.

Hoe bieden we leerlingen dit alles aan in een digitale omgeving, en maken we het voor docenten docerbaar en toetsbaar (zie ook: Gerits & Bouwer 2021)? We hebben er de afgelopen maanden op gepuzzeld en presenteren het resultaat tijdens onze lezing.

Referenties

- Bos, L., G. Damstra, M. Kieft, N. Notten & F. de Wijs (2018). *Dichter bij de schrijver, dichter bij lezen. De opbrengsten van schrijversbezoeken in primair en voortgezet onderwijs*. Amsterdam: Stichting Lezen.
- Elving, K. (2019). *Effectieve leeractiviteiten voor het schrijfonderwijs in havo 4*. Utrecht: LOT.
- Gerits, H. & R. Bouwer (2021). “Op naar een beter Schoolexamen Schrijfvaardigheid”. In: *Didactiek Nederlands*. Online raadpleegbaar op: <https://didactieknederlands.nl/op-naar-een-beter-schoolexamen-schrijfvaardigheid/>.
- Hulshof, H, F. Kwakernaak & F. Wilhelm (2015). *Geschiedenis van het talenonderwijs in Nederland. Onderwijs in de moderne talen van 1500 tot heden*. Groningen: Uitgeverij Passage.
- Rijlaarsdam, G. (2021). ‘Schrijfprocessen’. In: *Didactiek Nederlands – Handboek*. Online raadpleegbaar op: <https://didactieknederlands.nl/handboek/2020/01/schrijfprocessen/>.
- Roorda, P. (2021). ‘Inventarisatie toptalentontwikkeling. Een inventarisatie naar de voorzieningen die toeleiden naar het kunstvakonderwijs of beroepsuitoefening in een kunstvak, Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst’. Online raadpleegbaar op: <http://www.lkca.nl/publicaties/publicatieslkca/inventarisatie-toptalentontwikkeling>.

35ste HSN-Conferentie

Schoemaker, B.O. (2018). *Gewijd der jeugd voor taal en deugd: het onderwijs in de Nederlandse taal op de lagere school, 1750-1850*. Utrecht: LOT.

Seelen, P. (2015). *Romantische spoken en dappere pioniers. Een onderzoek naar het fenomeen Creative writing*. Nijmegen: Radboud Universiteit.

Stubbé, H.E., A.M. Jetten, G.L. Paradies & G.J. Veldhuis (2015), *Creatief Vermogen – de ontwikkeling van een meetinstrument voor leerlingen op school*. Soesterberg: TNO.